

19. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Eğlence Kültürünün Basındaki Yansıması: Bursa Gazetesi Örneği

Reflection of Entertainment Culture of Bursa in the Press at the End of the 19th Century: The Example of Bursa Newspaper

ÖZET

Bu çalışma, 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Bursa'sında şehirdeki eğlence kültürünü ve o dönemin gazetesi olan Bursa Gazetesi'ndeki yansımalarını incelemektedir. Bursa Gazetesi bir yandan şehir halkını bilgilendirme amaçlı olarak eğlence faaliyetleri ve mekânları hakkında yayınlar yaparken diğer yandan da eğlence mekânlarının ve yapılacak programların reklamlarını yayınlamaktadır. Tanzimat sonrasında Batılılaşma akımının etkisiyle Bursa'da yeni ve Batılı tarzda eğlence mekânları açılmakta, böylece geleneksel eğlenceler sürerken aynı zamanda yeni tarz eğlenceler de dikkat çekmektedir. Bursa Gazetesi'nde çıkan haber ve reklamlar hem geleneksel hem de Batılı tarzda devam eden şehrin eğlence kültürünün nasıl olduğunun ve gelenekselden moderne nasıl bir dönüşüm geçirdiğinin işaretlerini barındırmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada, gazetede ki haberler ve reklamlar üzerinden söz konusu işaretler incelenerek yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bursa, Bursa Gazetesi, Eğlence Kültürü

ABSTRACT

This study examines the entertainment culture in Ottoman Bursa in the late 19th century and its reflections in Bursa Newspaper, the newspaper of that period. Bursa Newspaper, on the one hand, publishes entertainment activities and venues in order to inform the people of the city, and on the other hand, it publishes advertisements of entertainment venues and programs to be held. With the influence of the westernization movement after Tanzimat, new and Western style entertainment venues were opened in Bursa, thus, while traditional entertainment continued, new-style entertainment also attracted attention. The news and advertisements published in Bursa Newspaper contain signs of the entertainment culture of the city, which continues in both traditional and Western styles, and how it has undergone a transformation from traditional to modern. In this context, this study analyses and interprets these signs through the news and advertisements in the newspaper.

Keywords: Ottoman, Bursa, Bursa Newspaper, Entertainment Culture

1. GİRİŞ

Osmanlı toplumunda eğlence ve sosyalleşme faaliyetlerinin geleneksel dönemden farklılaşarak modern ölçüler içinde yer almaya başlaması Osmanlı'ya kahvenin gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2007). Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarının peşinden, modern ya da Batılı tüketim kültürüne yönelik talebin ise Lale devriyle şekil bularak başladığı görülmektedir. Orçan, bu dönemi Batılı anlamda tüketim kültürünün "nüvelenme dönemi" olarak tanımlamaktadır (Orçan, 2004). Modern anlamda tüketim davranışları, ilk olarak Osmanlı'nın yönetici, bürokrat ve aydın kesiminin eğlence kültüründe varlığını göstermiştir. Osmanlı kültür hayatında, boş zamanın eğlencelerle iltifat görmesi, yaygın anlayış haline gelmişti. Aynı zamanda toplum hayatında, kent eğlenceleri çeşitli şekil ve halleriyle varlığını belirginleştirerek etkinliklerini artırmaya başlamıştır (Demir, 2018). Batılı tüketim kültürünün oluşması ve yönlendirilmesinde, yazılı basın Tanzimat sonrası yani 1839 sonrasındaki faaliyetleri önemli etkiye sahiptir (Çakır, 1997'ye atfen: Orçan, 2004, s.91).

Batılı tarzda yeni tüketim biçimlerini haber yapan ve tanıtan basın faaliyetleri Tanzimat sonrası dönemden başlayarak eğlence kültürünü dönüştürmüştür. O günlerin gazeteleri, yazılı haberlerin ve ilanların Batılı anlamda eğlence kültürünün oluşması ve yönlendirilmesini kanıtlar durumdadır. Osmanlı'da gazetenin yaşam bulması ve sosyal hayatın bir parçası haline gelmesi başlı başına Batılı tarzda tüketim kültürüne geçişin adımlarından birini temsil etmektedir. Osmanlı'da gazete, toplumdaki tüketim alışkanlıklarının dönüşmesinde belirleyici role sahipken aynı zamanda Batılı tarzda tüketimin hızlanmasının da sebebidir

(Gündüz, 2009). 1860 sonrası kurumsallaşan Osmanlı basını, gelişme göstererek gündelik hayatın bütün alanlarına ulaşmıştır. Özellikle 19. yüzyıl son çeyreğinde II. Abdülhamid döneminde yazılı basın, bürokratik alandan uzaklaşarak günlük hayatın ihtiyaçlarına ve ilgilerine yönelmiştir. Gazete ve dergiler bir yandan Batılı toplum yaşamının bir parçası olan kuralları, örneğin Batı tarzı sofralar kurallarını, adab-ı muâşeret kurallarını, özel törenlerdeki kıyafet kurallarını kitlelere öğretici yayınlar yaparken, bir yandan da Batı tarzı eğlence kültürünün değer görmesini yaygınlaştırmıştır.

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı toplumunda geleneksel eğlence anlayışı üzerinde basının dönüştürücü etkisi mizah, kadın ve çocuklara yönelik dergiler, gazete ve kitaplarla kendini göstermiştir. Bursa'da eğlence taleplerini artıran Bursa Gazetesi, sayfalarında yer verdiği eğlence haberleri ve ilanlarıyla şehir eğlence kültürünü yansıtmaktadır. Aynı zamanda Bursa Gazetesi, yaptığı haberler ve reklamlarla Bursa toplumunda 19. yüzyıl sonlarında ev ve mahalle hayatı dışındaki eğlence kültürünün de sosyal yaşamın bir parçası olmasını ve merak edilen, cezbedici, modern bir keyif alanı olarak kabul edilmesini sağlayan bir rol oynamıştır.

Batılılaşan toplum yapısının etkisiyle, eğlence kültürü de gelenekseli geride bırakıp modern kimliğe bürünerek dönüşüme uğrayan veya ilk defa ortaya çıkan mekânlarla birlikte Osmanlı toplum hayatında belirlemeye başlamıştır. Zamanın akışı ve toplumun değişmesi, yeni usullerin kabul görmesini sağlayan en önemli faktör olmuştur (Meriç, 2000).

2. BURSA'DA GELENEKSEL EĞLENCE KÜLTÜRÜNÜN BURSA GAZETESİ'NDEKİ YANSIMALARI

2.1. Gezinti Yerleri ve Ruz-ı Hızır Eğlenceleri

19. yüzyıl itibarıyla Bursa, zengin tabii güzellikler, bol sular ve pek çok mesire yeri ve gezinti alanlarına sahip olan bir şehirdir. Mesirelerin çoğu Keşiş Dağı eteğinde eşi benzeri olmayan mekânlardır. Seyrangâh, dinlenme yeri veya mesire yeri olarak Evliya Çelebi, 366 adet yerin varlığından söz etmekte ve gezinti yerlerinin en gözdelelerinin Pınarbaşı, Fıstıklı, Kaplıkaya, Abdal Murad, Çamlıca, Karanfilli, Keşiş Dağı, Asa Suyu ve Okmeydanı seyir yerleri olduğunu aktarmaktadır (Öcalan, 2012). Pınarbaşı halkın teveccüh ettiği, içme sularının bolluğu, çimen alanların güzelliğiyle bilinen, özellikle de bahar mevsiminde dinlenme yeri olarak kalabalık halkı ağırlayan mesire alanlarından biriydi (Hasan Tâib, 2007). Daha ziyade bayramlarda Bursalıları misafir eden Pınarbaşı'nda kurulan salıncaklar ve dolaplar çocukları eğlendirirken, çeşitli oyunlar için kurulan mekânlar, kahvehaneler, kebabçılar ve şerbetçiler boş zamanların eğlenceyle doldurulduğu yerlerden birisiydi (Günaydın ve Kaplanoğlu, 2000, s.216).

Acemler İstasyonu civarı ile Yahudi Mahallesi İstasyonu civarı posta günlerinde dokuz vesait ile çok sayıda ahalinin geçtiği yerler mesire alanı olarak kıymet kazanmış, kahvehanelerin ve gazinoların açılmasıyla eğlence kültürünün canlı yaşandığı bu gezinti yerleri hareketli hale gelmişti (Bursa Gazetesi, 119). Özellikle de Acemler bir gezinti yeri olup şehirden bir saatlik mesafede olmasına rağmen kahve içme keyfi için buraya gelinirdi. Demiryolu açıldıktan sonra hareketliliği artan bu bölge ulaşım kolaylığı nedeniyle sıklıkla geçilen bir mekân haline gelmiş, şehir merkezi ile Acemler arasındaki yol, ağaçların gölgesinde yürüyüş yapan ahaliyle dolmuştu (Hasan Tâib, 2007). Ruz-ı Hızır'da ilkbaharın gelişini eğlence anlayışıyla bütünleştiren Bursalılar, Teferrüç, Kasr-ı Hümayun ve Işıklar gibi mesireleri tercih ediyor ve son derece keyifli vakit geçiriyorlardı. Baharın gelişini eğlenceye dönüştüren ahali, sabahın ilk saatlerinde gözde yerlere gelir, yeme içme ihtiyacından sonra, çeşitli oyunlar oynanır, değişik içerikte eğlenceli etkinliklere katılırlardı. Ruz-ı Hızır'da zamanı eğlenceli geçiren özel bir grup olan askerî idadî (lise) öğrencileri olduğunu Bursa Gazetesi haberinden öğrenmekteyiz. Padişah, baharın gelişiyi beraber bu öğrenciler için ziyafet düzenler (Bursa Gazetesi, 75), aynı zamanda, bu öğrencilere çeşitli hediyeler de gönderilirdi. Bilhassa Işıklar Askerî Lisesi ve Belediye Binası önünde asılan levhalar gösterişli olması sebebiyle dikkat çekiyordu (Bursa Gazetesi, 86)

Kutlama ve tören alanlarının aydınlatılması için -henüz elektriğin kullanılmadığı dönemde- Eczacı Nişan Efendi'nin gayretleriyle ışık gösterileri düzenlendiği ve kutlamaların adeta bir görsel keyif haline geldiği görülmektedir. Bursa'da kutlamaların en keyifli anının fişeklerin atıldığı, öğrencilerin balonları havaya bıraktığı, yakılan maytaplar ve ışıklı gösterilerin yapıldığı vakitler olduğu anlaşılmaktadır. Şehir halkı kendi imkânlarıyla bulunduğu mekânı değerli kılacak süslemeler yapıyor ve çalgılar eşliğinde kutlamalara katılıyorlardı. Bursa Gazetesi'nde bu tarz özel günlerin kutlanmasına haberlerde geniş ölçüde yer verilmiştir. Bütün halkın coşkuyla katıldığı bu törenlerin neredeyse İstanbul'daki kadar gösterişli olduğu bilgisine ulaşılmaktadır (Bursa Gazetesi, 112).

Mehmed Ziya'nın (2009) aktardıklarına göre, 1885 yılında Hüdavendigâr Vilayeti valisi Mahmud Celaleddin Paşa'nın teşvikiyle merkezde "Millet Bahçesi", seyrangâh alanı olarak düzenlenmiş, mekâna halkı teşvik etmek için bir de gazino inşa edilmişti. Bu bahçe Bursa ahalisi için kıymetli görülmüş, Padişah II. Abdülhamid'in cülus töreninin kutlanması için bu mekân seçilmişti. Bir başka eğlence ve sosyalleşme faaliyeti de esnaf gruplarının özel törenlerinin olduğu günlerdi. Bursa'da esnaf gruplarının peşamal kuşanma törenleri, çeşitli eğlenceler ve ziyafetler eşliğinde bir bayram havasında geçerdi. Ziyafetin ardından ustalara esnaf için izin belgeleri verilir, okunan mevlid ve dualarla bu eğlenceler son bulurdu. Keyifli tören ve eğlenceler için Pınarbaşı mesire yeri adeta vazgeçilmez bir yer durumundaydı (Bursa Gazetesi, 137).

2.2. Ramazan Ayı Eğlenceleri ve Bayramlar

Zamanın sınırlılığı içerisinde en uzun süren eğlenceler Ramazan ayında yaşanır. İftar yemeğini yedikten sonra teravih namazında organize olan ahali sahura kadar sürecek olan eğlencelere katılırdı (Bursa Gazetesi, 115). Ulu Cami ve çevresi, Ramazan gecelerinin eğlence mekânları olarak tercih ediliyordu. Ramazan aylarında minareler arasına yerleştirilen mahyalar, gecenin aydınlanmasına ve görsel olarak şenlenmesine neden oluyordu. Cami avlusunda sohbetler edilir, günün yorgunluğu atılırdı. Havuz başları ve belediye bahçesi yaz aylarına rastlayan Ramazan gecelerinde oldukça ilgi görüyordu. Sazlar eşliğinde kahvenin de verdiği keyifle sahur vaktine kadar eğlenceli vakit geçirmek halkın en çok hoşlandığı zaman dilimleri arasındaydı (Bursa Gazetesi, 73).

Eğlence kültürü anlayışının bir parçası olan dinî bayramlarda gerçekleşen şenlikler, bayram günlerinin sonuna kadar devam etmekteydi. Bursa'da bayramlar Pınarbaşı'nda top atışlarıyla başlardı (Abdülkadir Kadri, 2009). Eğlence kültürüne tanıklık eden Pınarbaşı, ailelerin ve bilhassa çocukların bayram günlerinde gitmek için sabırsızlandıkları, keyifle eğlenebildikleri başlıca bir mekândı. Bayramlarda büyük harcamalar yapılarak kurulan oyuncaklar, salıncaklar ve dönme dolaplarda özellikle çocuklar ve gençler eğlenir, şerbetçiler ve kebabçıların sunumlarıyla damaklar lezzetlenirdi. İstanbul'dan gelen Galata cambazlarının gösterileri ve yapılan güreş yarışmalarını kalabalık gözler keyifle izlerdi (Mehmed Ziya, 2009).

Bursa'da Ramazan aylarında çocukların ısrarla izlemek için talep ettikleri hayal oyunları genellikle ailece izlenirdi. Yeni yol yakınlıklarında cadde üzerinde sanatçılıkları üst düzey olan ustalar, çocuklar için Karagöz ve Hacivat oynatırlardı (Bursa Gazetesi, 115). Mahyalar ve kandillerle aydınlanan Ramazan geceleri şehri adeta yeniden gündüze kavuşturuyordu. Çarşılar müşterilerle dolup taşıyor, mağazalar alışverişi eğlenceli bulan müdavimlerin akınına uğruyordu (Akdemir, 1989).

2.3. Hamamlar ve Kaplıcalar

19. yüzyıl Bursa'sında hamamlar, cinsiyete göre kadın ve erkek olarak ayrılmış eğlenceli toplumsal mekânlar olarak görülmektedir (Dilbaz, 2020). Çoğunlukla evlerinde su tesisatı bulunmayan ahali, kişisel temizliklerini sağlayabilmek için şehrin kamusal hizmet olarak sunduğu hamamlardan yararlanırlardı. Osmanlı hamam kültürü yaygın unsur olarak gündelik hayatın içinde yer alırdı. Hamamlar bilhassa Osmanlı hanımları tarafından hanelerin dışında sosyal mekânlar olarak algılandığı için burada yeni dostluklar kurulur, mahalle hayatının dışında olan havadislere ulaşabilirdi (Quataert, 2002).

Kamusal hayatta, boş zamanlarda eğlenceli vakit geçirilen hamamlar ve kaplıcalar, Osmanlı eğlence kültüründe varlığını geleneksel kültürün güçlü bir parçası olarak koruyordu. Osmanlı hanımlarının en özgür alanları olan hamamlar, hanelerin dışında vakit geçirilen eğlence mekânlarıydı. Evlilik çağına ulaşmış kızlar "Hamam Kültürü"ne ait seremonilere katılır, evlilik öncesi eğlenceli anılar biriktirirlerdi. "Gelin Hamamı", damat ve yakınlarının yaptığı "Güvey Hamamı", lohusa kadınlar için "Kırk Hamamı" da kültürel hayat içerisinde geleneksel eğlence kültürünü ve tüketim hayatını yansıtmaktadır (Uzun ve Albayrak, 1997).

Hanımlar için özel gün anlamına gelen hamam eğlencesi ve içeriği, Osmanlı erkeklerinin en karakteristik mekânı olan mahalle kahvehanelerine benzer olarak kadınlar için de kahvehane gibi fonksiyon görmüştür. Kadınlar açısından hamamlar; yeni arkadaşlıkların başladığı, dedikoduların bolca yapıldığı, varlığını gösteriş halinde sergilendiği alanlardı (Evren ve Can, 1997). Günaydın ve Kaplanoğlu'nun (2000), Bursa'da kaplıcaları ziyaret eden ve hamam eğlencelerine katılan Müller'in seyahat notlarından aktardığına göre, Bursalı hanımlar zarif giysiler içinde ince zevk anlayışına sahip olduklarını gösterir bir biçimde kaplıca ve hamam mekânlarına gelirlerdi. Müller, Bursa seyahat notlarında, kaplıca ve hamam mekânlarında hanımların özel kumaşlardan yapılmış emtialar kullandıklarından, zevk verici yiyecek ve içecekler tükettiklerinden söz etmektedir.

Yine Bursa Gazetesi'ndeki bir habere göre, Bursa Belediyesi kaplıca mevsiminde Bursa-Mudanya arası yolcu taşıyan kiralık arabaların ücret tarifelerini yüksek tutmuştur. Kaplıca turizmi için Bursa'ya gelen turistlere hizmet eden arabalar Çekirge-Bursa arasında hizmet vermiştir. Tarifinin düzenlenme nedeni, kaplıcalar için gelen turistlerin memnun olarak ziyaretlerini tamamlayarak dönmeleridir. Tarifinin kaplıca mevsiminde titizlikle hazırlanması, çok sayıda turistin kaplıca ve hamam eğlenceleri için Bursa'ya akın ettikleri bilgisi de ayrıca gazetede verilmektedir (Bursa Gazetesi, 78).

2.4. Kahvehaneler

Osmanlı toplumunun gündelik hayatının içinde yer alan kahvehane eğlencelerinin 16. yüzyıl ortalarından itibaren varlığı bilinmektedir (Yücebalkan ve Yurtsever, 2018). Sosyal iletişim alanları olan kahvehaneler, aynı zamanda eğlence mekânı olma konumuna da sahiptir. Kahvehane müdavimlerinin tavlâ, dama ve satranç oyunlarını oynayanlar, orta oyunu izleyenler, kanto dinleyenler, tömbeki içenler, muamma çözenler, şairler, gündelik havadisleri tartışanlar, tıraş olmak isteyenler, diş çektirmek isteyenler olduğu görülmektedir (Yaşar, 2005). Kahvehane müdavimlerinin eğlence kültürüne düşkün oldukları da anlaşılmaktadır.

Eğlenceli vakitlerin yaşandığı kahvehaneler geleneksel Osmanlı kültüründe mahalle sakinlerini ağırlarken ve geleneksel mahalle sohbetlerinin yapıldığı yerler iken, Tanzimat sonrası Batılılaşma döneminde bu kahvehaneler, mahalle sohbetlerinin ötesinde müzikli eğlencelerin düzenlendiği, köçeklerin oynatıldığı ve sadece mahalle sakinlerinin değil, yabancıların da gelip vakit geçirdiği mekânlara dönüşmüşlerdir. Örneğin, Bursa'da dönemin tercih edilen kahve içme mekânı olup ahalinin eğlence kültürüne uygun olarak köçek oynatılmasıyla ünlenen Emir Kahvehanesi, kendisinden sonraki kahvehaneler için de adeta rol-model durumundaydı (Faroqhi, 2005). Kahvehaneler arasında gelen müşteriye son derece memnun etmek için hizmet yönünden rekabet oluşmuştu. Bu sebeple talepler üzerine Hacivat ve Karagöz oyunları oynatılmış, kahvehane sakinlerini memnun edecek oyunların malzemeleri hazır edilmişti (Çiftçi, 2005).

Bursa Gazetesi'nde yer alan bir habere göre Ramazan ayı akşamlarında Bursalı ahalî cami avlusu, havuz başı ve belediye bahçesinde buluşurdu. Teveccüh edilen eğlenceli mekânların başında gelen kahvehanelerde derin sohbetler ederek saz eşliğinde kahvelerini yudumlardı (Bursa Gazetesi, 73). Gazetede bir ilanda Belediye Kırathane-i Umûmîsi'nde, haftada üç gün (Cuma, Cumartesi, Pazar) boyunca sabah saat dokuzdan gece üçe varıncaya kadar sazende ve hanendelerin eğlence yapacakları ve programı teşrif edenlerin gayet eğlenceli vakit geçirecekleri vaat edilmektedir. Eğlenceli vakit geçirmek isteyen müşterilere, lokum, pasta, şurup, kahve ve meşrubat fiyatları listesiyle bilgi verilmektedir (Bursa Gazetesi, 122).

3. BATILI TARZDA EĞLENCE KÜLTÜRÜ VE BURSA GAZETESİ

3.1. Tiyatro

Osmanlı eğlence kültüründe yüzlerce yıl yaşayan geleneksel seyirlik sanatlar yerini, Tanzimat sonrasında dönüşüme başlayan eğlence kültürü etkisiyle Batı kültüründeki seyirlik gösterilere bırakmaya başlamıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde eğlence kültüründeki dönüşümün hız kazandığı görülmektedir. 1870'li yıllardan itibaren İstanbul'da faaliyet gösteren tiyatro grupları, Bursa'da da oyunlarını sergilemeye başlamıştır (Öztahtalı, 2013). Tiyatro binası Ahmet Vefik Paşa döneminde (1879-1882) inşa edilmişti. Bu tiyatro binasının en önemli yönlerinden biri, İstanbul dışında Anadolu'da kurulan ilk tiyatro binası olmasıdır (Özen, 2013). Seyircilerini her biri otuz altı locadan oluşan iki balkonda ağırlayan mekânda, zemin katta banklar ve iki sıra iskemle ile orkestra çukuru vardı (Yenal, 2008).

Bursa'da Batılı eğlence kültürünün parçası olan tiyatro kültürüne katkı sağlayan öncülerden Murad Emîrî Efendi olmuştur. Bursa Gazetesi yazarı ve sahibi olan Murad Emîrî, gazete sayfalarında tiyatroyla ilgili haber ve ilanlara sıklıkla yer vermiştir. Bursa Gazetesi'nde "Bursa'da Osmanlı Tiyatrosu" başlığıyla yazılan haberde kent halkının "Osmanlı Dram Kumpanyası"nın sanatını icra edişindeki mükemmelliğinden ötürü, halkın oyuna fazlaca talep göstermesi üzerine Ramazan ayında da gösterilerin devam edeceğini, talepleri karşılayabilmek için localara dört adet daha yeni loca eklendiği bilgisi verilmektedir (Bursa Gazetesi, 114). Meşhur "Komik Hasan Kumpanyası" ile beraber Bursa'ya gelen "Sahte Dilenci" komedi oyununun sanatını sergilediğini ve oyunun 12. gecede sonlandığı yine Bursa Gazetesi'nin duyurduğu haberler arasındadır. Hasan Efendi'nin, sanatını ve rolünü, ahalinin ahlakî değerleri çerçevesinde icra ettiği, kadrosunda yer alan aktör ve aktristlerin maharetlerini gören izleyicilerin mutlak suretle memnun olacakları garantisi verilmektedir (Bursa Gazetesi, 143).

“Osmanlı Dram Kumpanyası Aleksanyan Efendi” başlıklı haberde ise 1310 (1892) yılında gelen kumpanyanın Bursa da sergilediği oyunun takdir edilecek ölçüde beğenildiği haberi bulunmaktadır (Bursa Gazetesi, 140). Bu kumpanya, Bursa’da kaldığı dönemde Bir Kadının On Senelik Hayatı, Peçeli Kadın ve Nedâme-i Hakîka adlı oyunlarını, dönemin en meşhur oyuncularıyla birlikte sergilemiştir. Haberin devamında “Altun İfritleri” ve “Ladam Okamlıya” adlı oyunlarının izleyenlere öğüt verici içerikte olduğu ve maharetle sergilenip büyük bir beğeniyle izlendiği bilgisi vardır. Aynı zamanda, Osmanlı Dram Kumpanyası’nın bu gösterileri büyük bir sanatla icra ettiği, Avrupa edebiyatına mensup yazarların toplumu aydınlatan eserlerini sergiledikleri ve “bizim toplumumuz tarafından da takdire layık görüldüğü” ifade edilmiştir (Bursa Gazetesi, 140).

Dönemin Bursa Tiyatrosu’nda kadrolu oyuncular istihdam edilmeye başlanmıştır (Özakman, 1988). Bu durum tiyatro eğlencesinin artık kurumsallaşmaya başladığını ve tiyatronun da sosyal yaşamın bir parçası olmaya doğru ilerlediğini göstermektedir. Bursa’ya yıl içerisinde gelen tiyatro grupları, oyunlarını, kiraladıkları tiyatro binasında sergiliyorlardı. Bu grupların en itibarlıları Osmanlı Tiyatrosu, Komik Hasan Efendi ve Komik Abdürrezzak Efendi tiyatrolarıydı. Bunlar dram ve komedi dalında en meşhur olanlarıydı. Ayrıca kentte eğlence kültürünün zenginliği gösteren şarkılı oyunlar, kantolar ve operetler de maharetli sanatlarını icra ediyordu. Bursa’da ahalinin tiyatrodaki gösteriye çıkan oyunlara oldukça rağbet gösterdiğini Bursa Gazetesi’nde yer alan övgü dolu haberlerden gözlemlemek mümkündür. Tiyatro kumpanyalarının, oyunlarında elde ettikleri hasılatları şehirde yer alan hastane ve okul gibi kamu hizmeti veren kurumların yararına kullandıkları da yine Bursa Gazetesi tarafından duyurulmaktadır (Bursa Gazetesi, 96).

Bursa Gazetesi’nin bir diğer haberinde ise “Komik Hasan Kumpanyası”nın Bursa Tiyatrosu’nda eğlenceli oyunlar sergilemekte olduğu, sanatıyla ünlü kemancı İstarpan Efendi’nin sanatıyla keyifli vakit geçirileceği haberi yer almaktadır (Bursa Gazetesi, 1893, sayı:148, s.7). Batılı eğlence kültürü olan opera tarzı “Hindiya” oyunu, “Deniz Korsanları” komedi oyununun sahnelendiğini, zamanın meşhur kanto oyuncusu Perhuz Hanım yeni kantolar icra ederek halkı eğlendireceği bilgisi verilmiştir (Bursa Gazetesi, 142). Bu haberden anlaşılacağı üzere, Bursa’daki eğlence kültürünün, bir yandan gelenekselden modern tarza doğru dönüştüğü ve diğer yandan da çeşitlilik arz eden bir yapıya büründüğü görülmektedir. Yaşanan bu çarpıcı dönüşüm ve çeşitliliğin yansımaları gazete haberlerinde görülebilmekte, Bursa Gazetesi de bu değişimi ve haberleri Bursalılara ulaştırma konusunda bir gayret ortaya koymaktadır.

19. yüzyıl sonlarında sosyal yaşama nüfuz etmekte hız kazanan Batılı tarzdaki tiyatro kültürü Osmanlı eğlence kültüründe kendine bir yer edinmiş ve Osmanlı Bursa’sında da adeta İstanbul ile yarışır derecede takdir edilmiştir (Özen, 2013). Bununla beraber sergiledikleri oyunların bazılarının hasılatını zaman zaman hayır işlerinde kullanmış olmaları toplumun tiyatroya olan düşkünlüğünü ve sempatisini pekiştirmiştir. Osmanlı Dram Kumpanyası oyuncularının hayır işleri için düzenlediği “Paris Fukarası” adlı oyunun hasılatından yirmi dokuz liralık kısmı şehirde yaşayan fukaranın ihtiyaçları için harcanmıştır (Bursa Gazetesi, 107).

3.2. Gazinolar ve Oteller

19. yüzyıl sonlarında Bursa’da dönemin eğlence merkezi, gelişmişliğiyle öne çıkan Setbaşı mahallesiydi (Hasan Tâib, 2007). Ermenilerin sahibi olduğu gazinolar, oteller ve mağazaların sıralı şekilde bu bölgede yer aldığı görülmektedir (İbnülcemal Ahmet Tevfik, 2006). Osmanlı şehir hayatında eğlence kültürünün bir parçası olan mekânlardan bir diğeri de meyhanelerdi. Osmanlı Bursa’sında 1905 yılına gelindiğinde meyhane sayısının 80’e ulaştığı tespit edilmiştir (Kepecioğlu, 2009). Geleneksel toplumdaki modern topluma dönüşüm sürecinde gazinolar, toplum tarafından meyhanelerin alafranga modeli olarak algılanmışlardır.

II. Abdülhamid’in (1875-1909) saltanatı döneminde sayıları artan ve Osmanlı toplumunun eğlence hayatı içinde yerleri alan gazinolar (Emiroğlu, 2011), kadın ve erkeklerin beraber eğlenmesi yönünde meyhanelerden ayrılırdı. Gazinolarda sazlı eğlencelerin yanında, müdavimleri memnun etmek için piyano ve keman dinletilerinin yanı sıra raks eden kadınlar gazino ortamını bir kat daha eğlenceli hale getiriyor, alafranga eğlence kültürünün kökleşmesine neden oluyordu (Kabagöz, 2016). İstanbul’ dan Bursa’ya seyahat etmek isteyen turistlerin ilgisi 19. yüzyıl son çeyreğinde Bursa-Mudanya demir yolu hattının hayat bulmasıyla artınca bu güzergâh üzerinde ve istasyonların yakınlarında yeni gazinolar açılmıştır (Bursa Gazetesi, 133).

Gazinolara ek olarak şehirdeki bazı ünlü otellerin de alafranga eğlence kültürünün birer temsilcisi oldukları ve Batılı tarz eğlencenin Bursa şehir kültüründeki taşıyıcıları oldukları görülmektedir. Yerli ve yabancı ahalinin Bursa'yı ziyaret ettikleri zaman konaklayabilecekleri ve hizmetleriyle müşterilerini memnun edecek olan Altıparmak semtindeki Tuna Otel, dönemin en iyisiydi. Bursa Gazetesi'ne, imzasıyla ilan veren Tuna Otel müdürü Hayri Bey, konaklama yapacak misafirlerin kesinlikle memnun olacakları teminatını vermektedir. Aynı gazetede yayınlanan reklam-haberlerde, otelin 1886 tarihinde inşa edildiği, bir kat daha genişleyen yapının yerli ve yabancı pek çok müşteriye açık olduğu, yemekli ve yemeksiz konaklamanın yapılabileceği bilgisi okuyuculara iletilmektedir. Ayrıca konum olarak kaplıcalara yakın olmasının avantajlı olduğu, modern eğlence kültürüne ait eğlencelerin yapıldığı, bilardo salonunun hizmet verdiği, müşterileri için fiyatların uygun olduğu duyurulmaktadır (Bursa Gazetesi, 122).

Gazete haberlerinden ve reklamlardan anlaşılmaktadır ki, 19. yüzyıl sonlarında Bursa ahali hanelerinden uzakta, Batı tarzı eğlence kültürüne ait mekânlarda geleneksel oyunlardan olan satranç, tavla, dama oyunlarının yerine bilardo, iskambil, domino, bezik oyunları oynuyorlardı. Şehirdeki gazinolar ve otellerde eğlenirken rakının haricinde, şarap, likör, konyak, votka, viski, şampanya içiliyor olması tüketim kültüründe yeni taleplerin varlığını da göstermektedir. Gazino ve otellerde kadın ve erkeklerin birlikte eğlenmeleri örneğinde olduğu gibi, dönüşüme uğrayan eğlence kültürünü basın aracılığıyla hanelerin içine taşımış, dolayısıyla söz konusu haberler ve reklamlar aynı zamanda bu yeni eğlence kültürünün taşıyıcısı ve teşvik edicisi şeklinde bir fonksiyon icra etmiştir (Özdemir, 2007).

4. SONUÇ

19. yüzyıl sonları Osmanlı Bursa'sında geleneksel eğlence kültüründen modern ve Batılı eğlence kültürüne geçiş sürecinde şehirde faaliyet gösteren Bursa Gazetesi, etki açısından temel bir dinamiği temsil etmektedir. Bir yandan şehirdeki yeni eğlence kültürünün varlığını şehir halkına duyuran gazete, diğer taraftan eğlence sektörüne ait birçok mekânın ve aktivitenin reklamını yaparak ilgi ve merak uyandırma işlevini de yerine getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak hem eğlence kültürünü pekiştirmiş ve canlandırmış hem de eğlence sektörüne yönelik taleplerini artırmış ve yönlendirmiştir. Bursa Gazetesi sayfalarından verdiğimiz örnekler, şehir eğlence kültüründeki fonksiyonunu kanıtlar durumdadır. 19. yüzyıl sonunda Bursa'da eğlence kültürünü yansıtan ve eğlence tüketimine yönelik taleplerin artmasında da etkili olan Bursa Gazetesi, yayınladığı haberler ve yaptığı reklamlarla kentin kültür hayatındaki dönüşümüne ve alafrangalaşmaya katkı sağlamıştır. Keyifle saz eşliğinde kahve içmek, tiyatro izlemek, kanto dinlemek, gazinolarda eğlenmek, otellerde bilardo oynamak için şehir halkını çeşitli mekânlara davet eden gazete, adabına göre giyinip kuşanma kültürünün yerleşmesine ve eğlence tüketiminin bir zevk, fantezi ve elit bir faaliyet olarak algılanmasına hizmet etmiştir.

Bursa Gazetesi'nde şehrin kültür hayatına ve sosyal yaşamına yönelik olarak oluşturulan haber ve ilanlarla şehir halkının eğlence kültürüne odaklanmasına ve eğlence faaliyetlerine özel bir ilgi uyanmasına katkı sunduğu söylenebilir. Gazete editörleri haber sayfalarında yer alan eğlence, giyim kuşam, moda, sağlık konulu haberlerle halkın bu kültürel dönüşüme yönlendirilmesi açısından önemli katkı sağladıkları anlaşılmaktadır. Sahip olduğu genel üslup ve benimsediği strateji sayesinde Bursa Gazetesi, Bursa'da tüketimi teşvik edici önemli bir aktör durumuna gelmiştir. Kısacası 19. yüzyıl sonları Osmanlı Bursa'sında eğlence kültürünün canlı tutulması ve yaygınlaştırılması bağlamında Bursa Gazetesi'nin hem bir "taşıyıcı unsur" hem de "yaygınlaştırıcı" bir aktör olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, R. (1989). Carsten Niebuhr ve Seyahatnamesi. *Milli Kültür*, 64, 96-102.
- Bursa Gazetesi* 73 (20 Nisan 1310 - 18 Nisan 1892), 5-6.
- Bursa Gazetesi* 75 (14 Şevval 1310 - 9 Mayıs 1892), 4.
- Bursa Gazetesi* 86 (12 Safer 1310 - 5 Eylül 1892), 5.
- Bursa Gazetesi* 96 (23 Rebiulâhir 1310 - 14 Kasım 1892), 4.
- Bursa Gazetesi* 107 (12 Receb 1310 - 30 Ocak 1893), 4.
- Bursa Gazetesi* 112 (17 Şaban 1310 - 6 Mart 1893), 5.
- Bursa Gazetesi* 114 (3 Ramazan 1310 - 21 Mart 1893), 4.
- Bursa Gazetesi* 115 (16 Ramazan 1310 - 3 Nisan 1893), 4.
- Bursa Gazetesi* 119 (14 Şevval 1310 - 1 Mayıs 1893), 2.
- Bursa Gazetesi* 122 (6 Zilkade 1310 - 22 Mayıs 1893), 7.

- Bursa Gazetesi* 133 (1 Safer 1311 - 21 Ağustos 1893), 5.
- Bursa Gazetesi* 137 (29 Safer 1311 - 11 Eylül 1893), 3.
- Bursa Gazetesi* 140 (21 Rebiulevvel 1311 - 2 Ekim 1893), 3
- Bursa Gazetesi* 142 (5 Rebiulâhir 1311 - 16 Ekim 1893), 7.
- Bursa Gazetesi* 143 (12 Rebiulâhir 1311 - 23 Ekim 1893), 7.
- Bursa Gazetesi* 148 (18 Cemaziyelevvel 1311 - 27 Kasım 1893), 7.
- Çiftçi, C. (2005). Osmanlı'da Kahve ve Bursa Kahvehaneleri. *II. Bursa Halk Kültürü Sempozyum Bildiri Kitabı*. 857-858. Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Demir, M. (2018). Osmanlı Eğlence Hayatında Bir Alt Kültür Müzikli Kahvehâne: Zamane Kahvehaneleri. *Folklor / Edebiyat* 24/93, 35-53.
- Dilbaz, B. K. (2020). XIX. Yüzyılda Batılı Seyyahların Gözüyle Bursa Hamamları. *Tarih ve Kültür Penceresinden Su ve Sağlık İlişkisi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. 181-200. (ed. A.Namal ve diğ. İstanbul), Beykoz Belediyesi
- Emiroğlu, K. (2011). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Evren, B. ve Can, D. (1997). *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*. Milliyet Yayınları.
- Faroqhi, S. (2005). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Günaydın, N. ve Kaplanoğlu, R. (2000). *Seyahatnamelerde Bursa*. Bursa Ticaret Borsası Yayınları.
- Gündüz, U. (2009). *Basında Batılılaşma Tasarımı: Jön Türk Gazeteciliği ile Günümüz Gazeteciliğinin Karşılaştırılması*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Hasan Tâib Efendi (2007). *Hatıra ya da Bursa'nın Aynası: Hatıra -Yâhud- Mir'ât-ı Burûsa*. haz. M.Fatih Birgül. Bursa İl Özel İdaresi Yayınları.
- İbnülcemal, A. T. *Velosipet İle Bir Cevlan 1900'e Doğru İstanbul'dan Bursa'ya Bisikletli Bir Gezi*. çev. C. Kayra. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Kepecioğlu, K. (2009). *Bursa Kütüğü*. 4. Cilt. haz. H. Algül, O. Çetin, M. Hızlı, M. Kara, M.A. Yediyıldız). Bursa Kültür A.Ş. Yayınları.
- Kabagöz, M. C. (2016). *Eğlenirken Modernleşmek Meyhaneden Balozca İmparatorluktan Cumhuriyete İstanbul*. Heretik Yayınları.
- Kadri, A. (2009). *Bursa Rehberi*. (haz. M.F. Birgül, L.A. Çanaklı). Bursa İl Özel İdaresi Yayınları.
- Mehmet Z. (2009). *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*. (Haz. M. F. Birgül, L. A. Çanaklı), Bursa İl Özel İdaresi Yayınları.
- Meriç, N. (2000). *Osmanlıda Gündelik Hayatın Değişimi Adab-ı Muâşeret*. Kaknüs Yayınları.
- Orçan, M. (2004). *Osmanlıdan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*. Harf Eğitim Yayınları.
- Öcalan, H. B. (2000). *Seyahatname'ye Göre Ruhaniyetli Şehir Bursa*. Bursa İl Özel İdaresi Yayınları.
- Özakman, T. Türk Tiyatrosu ve Atatürk. *Erdem* 5/12, 1045-1062.
- Özdemir, N. (2007). Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya ilişkisi. *Milli Folklor Dergisi*, 73, 12-22.
- Özen, U. O. (2013). *Bursa Oda Tiyatrosu*. Nilüfer Belediyesi Yayınları.
- Öztahtalı, İ. İ. (2013). XIX. Yüzyılda Bursa'da Tiyatro Faaliyetleri ve Bursa Gazetesinde Bazı Tiyatro Haberleri. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/24, 135-153.
- Quataert, D. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu 1700- 1922*. İletişim Yayınları.
- Uzun, M. ve Albayrak, N. (1997). Hamam (Kültür ve Medeniyet). *TDV İslam Ansiklopedisi*, 16, 430-433. TDV Yayınları.
- Yaşar, A. (2005). Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6, 237-256.
- Yücebalkan, B. ve Yurtsever, Y. (2018). Osmanlı'da Kahve, Kahvehane Kültürü ve Bir Kurumsallaşma Hikâyesi: Kurukahveci Mehmet Efendi. *Turkish Studies History*, 13/16, 293-308.